

РОЗДІЛ III

Фінанси

УДК 368.811.3

М.С. Клапків, кандидат економічних наук,
завідувач кафедри страхування Тернопільської
академії народного господарства

Страхування засобів застави

*Роботу виконано на кафедрі страхування Тернопільської
академії народного господарства*

Розглядаються теоретичні засади та історія виникнення і розвитку страхування майна, переданого у заставу. Аналізуються різні, зокрема власні, спроби організації страхового захисту предметів застави. Втрата предметів, заставлених під отриманий кредит, кваліфікується як вид фінансового ризику, а його страхування – як одна із поширених організаційних форм страхування кредитів.

Ключові слова: застава, ризик, страхування, кредит, страхова сума.

The theoretical footing, the beginning and the development of mortgaging property insurance history are investigated. Different organizing attempts of insurance protection of property substances which can be mortgaged are analyzed. The mortgaging property loss is qualified as sort of financial risk and its insurance is one of the well-known organizing credit insurance form.

Key words: mortgage, risk, insurance, credit, sum insured.

Здійснюючи сповнені ризиком кредитні операції, банки прагнуть надійного забезпечення повернення позик різними способами. Згідно зі ст. 1 Закону України “Про заставу”, способом забезпечення таких зобов’язань є застава. Відповідно до вимог Закону, застава може проявлятися у двох речових (субстанційних) формах: а) іпотеки (нерухоме майно); б) заклад (рухоме майно). В останні роки все частіше у заставу приймають обладнання та основні фонди, які користуються попитом на ринку, а не готова продукція на складі, з якою у заставотримача можуть у майбутньому виникнути проблеми з її реалізацією на ринку.

Є цілком очевидним те, що речі, визначені або передані у заставу, можуть бути знищені, чи пошкоджені, отже, вони потребують страхового захисту. Тобто з технічно-страхового боку страхування засобів застави має характер страхування майна. Однак, враховуючи ту обставину, що страхування предметів застави є комплементарним, доповнюючим видом фінансових правовідносин, в основі яких лежать кредитні відносини між кредитором і його боржником – позичальником, цей вид страхування кваліфікується як вид страхування фінансових ризиків. Закон України “Про заставу” передбачає обов’язок заставодавця страхувати нерухомі речі (іпотеку), передані в заставу за власний рахунок в повному обсязі на користь заставотримача. Разом з тим, при заставі рухомих речей, переданих у заклад, такий обов’язок покладається на заставотримача. Він повинен страхувати предмет закладу в обсязі його вартості та в інтересах заставодавця [1, 3]. Спеціалісти звертають увагу на те, що крім знищення чи пошкодження заставленого майна, небезпеку для заставотримача може становити та обставина, що предметом застави можуть виявитися товари, які зі зміною кон’юнктури ринку не завжди продаються, або ж продаються зі збитком. На цій основі банкам пропонується страхування неліквідності заставленого майна, або суми недобору від реалізації, прийнятих під заставу речей, за цінами, нижчими від тих, які б покривали усі втрати заставотримача [2, 23]. Таким чином, виходячи із різноманітності ризиків, страховики пропонують страховий захист заставленого майна різних стандартів, сформованих на основі окремих груп ризиків. Найбільш поширеними на страховому ринку є: стандартне покриття; стандартне та додаткове покриття; будь-які окремі ризики за вибором страхувальника. Так, стандартне покриття при страхуванні автотранспортних засобів охоплює збитки від крадіжки, дорожньо-транспортної пригоди, пожежі, вибуху, стихійного лиха. До обсягу додаткового покриття здебільшого відносяться протиправні дії третіх осіб, напад тварин, падіння пілотованих об’єктів, розбиття скляних елементів та інші страхові випадки. Однак такі

чисельні доповнення, як правило, є рідкісними на вітчизняному страховому ринку. Найбільш поширеними є випадки, коли страховий інтерес страхувальників обмежується окремими, до того ж малоймовірними ризиками, наприклад, лише на випадок падіння пілотованого предмета. Такий страховий захист є безумовно, не лише малоефективним, але й дешевим — усього 0,07 - 0,08 відсотка вартості заставленого майна. Іншим поширеним видом зниження ефективності страхового захисту є застосування надзвичайно високої франшизи (до 50 % страхової суми) при досить повному переліку ризиків, від яких страхується заставлене майно.

З метою захисту інтересів заставотримачів рухомого майна шляхом недопущення передачі у заставу вже заставленого майна, спеціальним доповненням до Закону України “Про заставу” передбачено введення в дію з 1 березня 1999 р. “Державного реєстру застав рухомого майна” [3, 55-57].

Початки страхування застав, з допомогою котрих покривається ризик неповернення кредитів, сягає ще середини минулого століття. Історично воно пов'язане зі страхуванням іпотек. Як вище вже говорилося, заставне страхування відрізняється від делькредерного тим, що, коли при останньому кредитор, постачальник товару отримує страхування у власних інтересах і на власний кошт, то при страхуванні застав страхувальником є боржник, а кредитор – застрахованим чи ремітентом (особою, на котру відкритий акредитив). Боржник, як страхувальник, укладає зі страхівником договір страхування і платить йому відповідну премію за те, що в разі настання своєї неплатоспроможності страхівник виплатить кредиторіві – ремітенту належне відшкодування. Такі умови страхування застав, побудовані на класичних відносинах, були розроблені і запропоновані автором відомого страховому товариству “Терен” ще у 1991 р. Умови цього страхування спиралися на два ризикогенних об'єкти: предмет застави, а у випадку його відсутності — особу позичальника. Однак запропоновані умови страхування платоспроможності позичальників за несплату кредитів тоді не знайшли належного попиту на ринку як з боку кредиторів, так і позичальників, оскільки підприємцям-початківцям нічого було заставляти, а смерть особи позичальника в умовах вкрай нестабільної економічної ситуації не сприймалася кредитором за головний ризик кредитної операції. Цей вид страхування багатьма страхівниками був з більшим комерційним успіхом заступлений менш надійним видом страхового захисту — страхуванням відповідальності позичальника за неповернення кредиту без безпосереднього страхування застави. Подібні умови договорів добровільного страхування відповідальності за неповернення позики ми розробили у 1992 р. і, незважаючи на окремі їх недоліки, тривалий час реалізувалися страховим товариством “Карпатія” клієнтам комерційних банків.

Страхування заставлених об'єктів (речей і предметів), а перш за все нерухоностей, є другою лінією захисту кредиторів. Воно сприяє формуванню певності в дотриманні умов розпочатої кредитної операції, яка завдяки цій рисі отримала у страховій практиці найменування “реальний кредит”, котрий, як відзначають спеціалісти, йде “нога в ногу” з розвитком страхування будівель, відданих під заставу [4,68]. Забезпеченню “реального кредиту”, таким чином, сприяли ще середньовічні німецькі “вогневі каси”, звані “соціетами”, в діяльності котрих і виявляють елементи кредитно-страхового співробітництва [5,1574]. Перший такий заклад публічно-правового характеру страхування будівель від вогню виник в 1677 р. в Гамбурзі, а пізніше в інших німецьких містах. Портфель цих товариств складався із контрактів на примусове страхування будівель від вогню. Метою цих страхувань була не тільки охорона майна перед наслідками пожеж, але також зміцнення певності щодо сплати іпотечного, “реального кредиту”, отриманого власниками будівель [6,9].

Однак предмет застави в практиці може виходити далеко поза будівлі. Тому-то, на думку авторитетних учених в галузі страхування, суспільні потреби розвивалися і будуть далі розвиватися в напрямку створення максимально повного захисту цілісного об'єкту господарської діяльності: господарських споруд підприємств і засобів виробництва в їх комплексі, в тому числі від нестрахованих раніше негативних впливів, таких, як старіння, знецінення і зуживання. В страховій термінології таке страхування на пропозицію німецького вченого Бернгарда Блау отримало назву “страхування життя речей”. Першою формою цього страхування, котре гарантувало реальність забезпечення виданого кредиту, стало страхування “життя” дому, тобто господарства як цілісного об'єкта, складеного з рухомих і нерухомих речей. Страхування його “життя” проводиться на випадок натурального і господарського знецінення. Негативний ефект економічного знецінення засобів застави може призвести втрати вартості забезпечення кредитної угоди. Математичні й технічні умови цього виду страхування розробив актуарій Георг Гокнерс, правові – вже згадуваний Бернгард Блау, а перші діючі умови страхування – Ганс Брінкман. Проблеми страхування життя речей господарсько-виробничого призначення, теж придатного для забезпечення реального кредиту, розробляли також інші відомі вчені Фрітц Ландсберг, Курт Еренберг та Йон Бергер [7,60].

Страхування життя речей забезпечує реальність кредиту безпосереднім та опосередкованими способами. Безпосередньо – створює захист будівлям разом зі спорудами та інвентарем шляхом збереження їх вартості; погашає (покриває) реальний кредит. Опосередкований вплив страхування життя речей на реальність кредиту проявляється у: наданні допомоги при інших збитках, що виходять поза зміст поняття страхового випадку; наданні додаткової послуги навіть тоді, коли страховий збиток настав за іншими страхуваннями, наприклад, страхування будівель від вогню.

У двадцятих роках минулого століття в умовах відносної післявоєнної господарської стабілізації набула поширення ідея страхування будівель, споруд та іншого майна в "новій вартості", тобто за принципом "нове за старе", як страхування життя речей у новому вигляді. Страхова сума приймалася на основі відновлюваної вартості застрахованих об'єктів, що значно збільшувало реальність забезпечення кредиту. Така система визначення страхової оцінки будівель була введена з 1929 р. у Німеччині, а пізніше в Австрії. Серед спеціалістів інших країн тоді теж широко дискутувалося це питання щодо можливості введення загального страхування у новій вартості [8,31]. При цьому вони відзначали як позитивні, так і його негативні риси, а саме: з одного боку – високу ефективність відтворення знищеного майна, а з іншого – неконтрольовані можливості генерування власниками застрахованого майна високого суб'єктивного ризику [9,176]. У фаховій літературі страхування будівель у новій вартості, в процесі якого вони приводилися до нового стану, розглядалося як аналог більш відомого "медичного" страхування людей [10,50]. У сьогоднішній зарубіжній практиці серед типових галузей страхування, у яких різною мірою практикується страхування об'єктів у повній вартості, є: страхування авто-каско (вантажних автомобілів), страхування від вогню, страхування машин на випадок аварій, часткове страхування домашнього майна [11,60].

Реалізація Закону України "Про заставу", незважаючи на його повноту і відносну довершеність, викликає з боку страхових аналітиків ряд застережень. Вони стосуються, передусім, механізму розрахунків між заставодавцем і кредитором. На їх думку, виплата страхового відшкодування повинна здійснюватися таким чином, щоб боржник міг розпорядитися сумою страхового відшкодування лише після виконання своїх зобов'язань перед кредитором за чинним кредитним договором. У тому випадку кредитор отримає не лише формальне право на задоволення своїх вимог до боржника, але й реально реалізувати це право [12,20]. На таких засадах, зокрема, страхова компанія "Надра" разом із торговельною мережею страхує операції продажу автомобілів на виплату (в розстрочку). Згідно з умовами продажу, 50 % суми платежу вноситься покупцем при оформленні покупки, а інші 50 % – рівними частками протягом наступних двох років. Заставою такого кредиту є вартість автомобіля. Безумовно, як і у багатьох інших випадках, автомобіль стає предметом страхового захисту на випадок його пошкодження чи втрати. Разом з тим, особливістю страхової послуги страхового закладу "Надра" є те, що вона не обмежується лише авто-каско, а охоплює також цивільну відповідальність покупця. Адже предмет застави — автомобіль – у випадку дорожньо-транспортної пригоди може виявитися малоушкодженим, однак він може завдати значних збитків іншій особі. Ця ситуація може суттєво погіршити фінансово-майновий стан покупця і позбавити його можливості подальшої сплати заборгованості продавцю автомобіля.

Сфера застосування страхування застави отримує можливість розширення разом із урізноманітненням і введенням на фінансовий ринок нових форм застав. Як відомо, з метою уникнення негативних наслідків несплати податкових та інших обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів, з квітня 1998 р. введено податкову заставу. Згідно з Указом Президента України від 04.03.98 р. № 167/98 "Про заходи щодо підвищення відповідальності за розрахунки з бюджетами та державними цільовими фондами" предметами податкової застави можуть бути: а) майно та майнові права кожної юридичної особи; б) майно та майнові права фізичних осіб — суб'єктів господарської діяльності — лише у тій частині, яка використовується для такої діяльності. Не підлягає заставі тільки те майно і ті майнові права, які не можуть бути предметами застави а також основні фонди державних підприємств. Указом передбачено різні форми справляння заборгованості, які, на думку спеціалістів, можуть бути малоефективними для податкових органів і обтяжливими для платників [13,15]. Отже, виникає не лише можливість, але й необхідність користування послуг страхових закладів, які здатні професійно займатися як оцінкою різноманітного рухомого майна, так і надавати фінансову компенсацію у випадку його втрати.

Практика свідчить, що предметом застави, яка страхується, можуть бути не лише товари, але й обігові кошти, залучені до технологічного циклу. Така система страхового захисту розроблена для російських імпортерів цукру і охоплює рух товаропотоків сировини і готової продукції, починаючи з моменту відправлення цукру-сирцю з портів Південної Америки, на весь період перевезень морським і наземним транспортом, під час збереження на складах, у процесі переробки на заводах аж до моменту відвантаження зі складів цукру кінцевим споживачам [14, 209-212]. Отже, теорія і практика застави свідчить про її значні можливості впливу на розвиток страхової діяльності. Разом з тим, слід враховувати, що розширення операцій банків із векселями буде сприяти тому, що вагомим конкурентом страхуванню застав стануть операції типу "аваль" (аваль — вексельна порука), тим більше, що сам вексель може стати предметом надійної застави [15,47].

Література

1. Закон України "Про заставу" // *Голос України*. — 1992. — № 215 (465).
2. Ляшенко В., Середюк А. Залог в условиях развития рыночных отношений // *Предпринимательство, хозяйство и право*. — 2000. — № 12.
3. Підгаєвський В. Створення в Україні Державного реєстру застав рухомого майна // *Вісник НБУ*. — 1999. — № 3.

4. Blau Bernhard. *Die Bedeutung der Sachlebensversicherung für den Realkredit / Assekuranz - Jahrbuch. Band 46.*— Wien und Leipzig: Compassverlag, 1927.
5. Koch Peter. *Banken und Versicherungen—Konkurrenz und Kooperation // Versicherungswirtschaft.* — 1988. — № 23.
6. Bresiewicz T. *O przymusowym ubezpieczeniu budynków od ognia.* — Lwów: Z drukarni W. oziskiego, 1896.
7. Neuman Haus. *Die wirtschaftlichen Grundlagen der Sachlebensversicherung / Sachlebensversicherung (Werterhaftungsversicherung) / Assekuranz - Jahrbuch. Band 45.*— Wien und Leipzig: Compassverlag, 1926.
8. Kimura Eiichi. *Das Versicherte Interesse in der Neuwertversicherung // Hitotsubashi Journal of Commerce & Management (Reprinted from).* — 1966. — № 1.
9. Soecki Mieczyslaw. *Ubezpieczenie od utraty wartosci obiektu, jaka, przy ty do ubezpieczenia objekt po-siada w stanie nowym (Neuwertversicherung). // Przewodnik Ubezpieczeniowy.* — 1929. — № 12.
10. Ehrenberg Kurt. *Die Sachlebensergänzungsversicherung (Neuwertversicherung) / Feuerversicherung des Neuwerts.* — Assekuranz-Jahrbuch. Band 47: Wien - Leipzig, 1928.
11. *Versicherungswesen. 2. Auflage.*— Wien: MANZ Verlags-und Universitätsbuchhandlung, 1993.
12. Васильев В. *Обеспечение обязательств должника при страховании предмета залога // Финансовые услуги.* — 1997. — № 4–5.
13. Коцій В. *Податкова застава. Не так страшний чорт... // Праця і зарплата.* — 1988. — № 11.
14. Бомба О., Саввон І. *Аналіз чинної в Російській Федерації системи страхування ризиків при здійсненні зовнішньоекономічних операцій // Зовнішня торгівля.* — 1999. — № 3 - 4.
15. Баронин Б. И., Внукова Н. Н., Временко Л. В. *Мир оценки и страхования недвижимости.* — X: Форт, 1996.

Роботу подано до редколегії 28.03.2001 р.

УДК 338.2460

О.Є. Кузьмін, доктор економічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України.

С.В. Князь, асистент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національний університет "Львівська політехніка"

Актуальні проблеми управління кредиторською заборгованістю і можливість їх вирішення

*Роботу виконано на кафедрі менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету "Львівська політехніка".
Науковий керівник - д.е.н., професор О.Є.Кузьмін*

Розглянуто досвід іноземних та вітчизняних фінансово-кредитних установ в управлінні кредиторською заборгованістю. Наведено аргументи на користь того, що в Україні кредитори потерпають від неповернення коштів позичальниками через власну бездіяльність. Даються рекомендації щодо виправлення існуючої ситуації.

Ключові слова: кредит, кредитний ринок, кредиторська заборгованість, лімітування кредитів.

The investigation of the experience of foreign and national financial-credit institutions in credit debts management is given. It is said that creditors in Ukraine suffer from debtors nonpayments in consequence of their own inactivity. Recommendations concerning present situation improvement are provided.

Key words: credit, credit market, accounts payable, credits limitation.

Однією з найважливіших умов активізації розвитку підприємництва є доступність кредитних ресурсів, під якою розуміють наявність пропозиції максимально диверсифікованих послуг на кредитному ринку. Як правило, диверсифікація охоплює такі напрями: види кредитів; обсяг і вартість ресурсів, забезпечення кредиту, а також умови отримання повної суми кредиту та її повернення. У теорії щодо повернення наданих кредитів виділяють:

1. Кредити, погашені в строк.
2. Кредити, строк погашення яких ще не настав.
3. Пролонговані кредити.
4. Прострочені кредити.

Для кредитора як суб'єкта, що приймає ризик можливого неповернення боргу позичальником, найважливішим питанням є те, як уникнути у сформованому портфелі кредитів, які вимагатимуть пролонгації, і тих, які виявляться безнадійними внаслідок прострочення терміну їх погашення.